

δαιότητα τῶν ἐννοιῶν «ὁμοιογένεια» καὶ «ἐτερογένεια» στὴν ἀνάπτυξη, τὴν λειτουργία καὶ τὴν δομὴ τῶν ὑλικῶν συστημάτων ποικίλης καταγωγῆς. Στὴν μονογραφία αὐτὴ ὁ συγγραφέας ἀποκαλύπτει τὴν θεμελιώδη σημασία τῶν ἐννοιῶν «ὁμοιογένεια» καὶ «ἐτερογένεια» στὴν φυσικὴ, στὴν κοσμολογία, στὴν κοσμογονία, στὴν βιολογία καὶ στὴν γεωγραφία. Ποικίλοι γενικοὶ χαρακτῆρες καὶ γενικὲς τάσεις τῶν ἐρευνωμένων φαινομένων μελετῶνται στὶς διασυσχετίσεις τους μὲ τὴν συμμετρία, τὴν ἐντροπία, τὴν πληροφορικὴ κ.λπ. Μὲ τὸ ἔργο αὐτὸ βεβαιώνεται ἡ σκοπιμότητα ἐπεξεργασίας μιᾶς γενικότερης προσεγγίσεως γιὰ τὴν ἀντίληψη τῆς πραγματικότητας. Ἡ μονογραφία αὐτὴ εἶναι ἐνδιαφέρουσα σ' ἓνα εὐρὺ κύκλο εἰδικῶν ἐπιστημόνων, ἐρευνητῶν καὶ σπουδαστῶν ὡς προσέγγιση στὴν φιλοσοφία καὶ στὴν μεθοδολογία τῶν ἐπιστημῶν.

Μανώλης ΜΑΡΚΑΚΗΣ

Τζὼν ΛΟΚ, *Πραγματεία περὶ Κυβερνήσεων. Δοκίμιο μὲ θέμα τὴν ἀληθινὴ ἀρχή, ἔκταση καὶ σκοπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας*. Εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, ἐκδ. «Γνώση», 8ο (Φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ βιβλιοθήκη, 33), 1990, 302 σελ.

Ὁ «δαιμόνιος Λώκιος» τῶν Ἑλλήνων Διαφωτιστῶν ποὺ ἄλλαξε τὸν ὀρίζοντα τῆς εὐρωπαϊκῆς διανόησης ἄσκησε ἀνυπολόγιστη ἐπίδραση στὴ φιλοσοφία, τὴν πολιτικὴ, τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν θεολογία. Οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὰ θέματα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἐργασίας, τῆς κατάστασης τῆς φύσης, ὑπῆρξαν οἱ ἄξονες τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς φιλελεύθερης σκέψης ποὺ διατηροῦν πάντοτε τὴν ἐπικαιρότητά τους. Ἰδιαίτερα, ὅσον ἀφορᾷ στὸ νεώτερο ἑλληνισμό, ἡ γνωσιολογία καὶ ἡ πολιτικὴ σκέψη τοῦ Λόκ ὑπῆρξαν οἱ βάσεις τῆς ἀναβίωσης τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ κατὰ τὴν περίοδο τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὡστόσο, ἀξιοσημείωτη παραμένει ἡ ἀπουσία στὰ ἑλληνικὰ πρωτότυπων μελετῶν καὶ μεταφράσεων θεμελιακῶν ἔργων τοῦ Λόκ.

Ἔτσι, τρεῖς αἰῶνες μετὰ τὴν ἀρχικὴ δημοσίευση τοῦ ἔργου *Δύο πραγματεῖαι περὶ κυβερνήσεως* (1690), ἔχουμε τελικὰ τὴν πρώτη ἑλληνικὴ μετάφραση τῆς *Δεύτερης πραγματείας*, ἀπὸ τὸν Πασχάλη Μ. Κιτρομηλίδη· ἡ ἑλληνικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου, στὴν ὁποία ἔγινε προσπάθεια νὰ διατηρηθεῖ ἡ σύνταξη καὶ τὸ ὕφος του Λόκ, φανερῶνει τὴν ἐξοικείωση τοῦ μεταφραστῆ μὲ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ σκέψη (βλ. Π. Μ. Κιτρομηλίδη, *Πολιτικοὶ στοχαστὲς τῶν νεοτέρων χρόνων*, «Γνώση», Ἀθ. 1992²). Ἡ

μετάφραση αυτή της *Πραγματείας* του Λόκ βασίζεται στην κριτική έκδοση του 1960 (ἀνατύπωση του 1988) ἀπὸ τὸν Peter Laslett, fellow στὸ Trinity College τοῦ Cambridge καὶ σημαντικότερου ἐρευνητῆ τοῦ ἔργου τοῦ Λόκ σήμερα· σὲ προλογικό του σημείωμα τῆς ἐλληνικῆς ἐκδόσης, ὁ P. Laslett ἐπισημαίνει, ὅτι ὁ Λόκ σκεπτόταν τοὺς ὑπόδουλους Ἕλληνες, ὅταν διακήρυττε τὸ ἀνθρώπινο δικαίωμα τῆς ἀποτίναξης τοῦ ξένου ζυγοῦ καὶ τῆς τυρανίας.

Στὴν ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσης γίνεται προσπάθεια νὰ καθορισθεῖ τὸ πολιτικὸ πρόσωπο τοῦ Λόκ μέσα ἀπὸ ἀλλεπάλληλες κριτικὲς προσεγγίσεις· ὁ Πασχάλης Κιτρομηλίδης ἀποσαφηνίζει τὶς «μεταμορφώσεις μιᾶς φυσιογνωμίας» καὶ τὶς διαφορετικὲς χρήσεις τῆς πολιτικῆς σκέψης τοῦ Λόκ ἀπὸ τὸν 17ο ἕως τὸν 20ὸ αἰῶνα καὶ ἀναλύει μὲ ἐμβρίθεια τὰ ἐρμηνευτικὰ προβλήματα τοῦ πολιτικοῦ στοχασμοῦ τοῦ Λόκ, ὅπως σήμερα τίθεται ἀπὸ τὴν ἔρευνα στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Ἡ εἰκόνα τοῦ Λόκ, ὡς ἰδεολογικοῦ προφήτη τοῦ συντηρητικοῦ κόμματος τῶν Whigs καὶ ἐνσυνείδητου ἀπολογητῆ τῶν θεσμικῶν καινοτομιῶν στὴν Ἀγγλία τῆς ἐνδοξῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1688, παρουσιάζεται μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν βιογράφων καὶ μελετητῶν του. Προβάλλονται ἡ ρομαντικὴ ἀντίδραση τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ ἡ συστηματικὴ μελέτη τῆς πολιτικῆς σκέψης τοῦ Λόκ ἀπὸ τὸν John Stuart Mill, οἱ ἐπικρίσεις τοῦ Hume καὶ τοῦ Bentham· ἐπισημαίνονται οἱ μετατοπίσεις τῶν ἐπικριτῶν καὶ ἐρμηνευτῶν τοῦ Λόκ ὡς τὴν ἐπιβολὴ τῆς συμβατικῆς ἄποψης τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀπὸ τὸν Harold Laski, ἡ κριτικὴ τοῦ L. Stausss στὶς θέσεις τοῦ Λόκ γιὰ τὸ φυσικὸ δίκαιο ἀλλὰ καὶ τοῦ C.B. Mac Pherson μὲ τὴν κοινωνικὴ ἐρμηνεία τῆς πολιτικῆς σκέψης τοῦ Λόκ.

Ὁ Π.Μ. Κιτρομηλίδης προβάλλει τὴν ἀνατρεπτικὴ ἐρμηνευτικὴ θεωρία τοῦ Peter Laslett, ἡ ὁποία βασίζεται σὲ πορίσματα φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐρευνῶν, μὲ τὶς ὁποῖες ἀπέδειξε, ὅτι τὸ ἔργο συντάχθηκε κατὰ τὴν περίοδο 1669-1670 καὶ ἐπομένως οἱ προθέσεις τοῦ Λόκ ὑπῆρξαν περισσότερο ἐκεῖνες ἐνὸς στρατευμένου διανοουμένου, ποὺ μὲ τρόπο ριζοσπαστικὸ προωθοῦσε τὸ αἶτημα μιᾶς πολιτικῆς ἀλλαγῆς. Ὁ Laslett καταρρίπτει τὴν συμβατικὴ εἰκόνα τοῦ Λόκ καὶ ἀνοίγει τὸν δρόμο στὶς νέες συνθετικὲς προσεγγίσεις τῶν J. Dunn, James Tully, R. Ashcraft, ποὺ μᾶς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν προηγουμένων μελετῶν.

Ἡ ἱστορικότητα τοῦ κειμένου μὲ τὴν ἐκδοτικὴ τύχη τοῦ βιβλίου, τὰ προβλήματα συγγραφῆς, χρονολόγησής ἀναπτύσσονται διεξοδικὰ καθὼς καὶ ἡ ἐξιστόρηση τῶν προσωπικῶν περιπετειῶν τοῦ Λόκ κατὰ τὴν περίοδο τῆς συγγραφῆς. Ἐνα ἄλλο σημαντικὸ θέμα, στὸ ὁποῖο ἐστιάζεται ἡ ἀνάλυση τοῦ Π.Κ. εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ πολιτικὲς ἰδέες τοῦ Λόκ ἐπισημαίνονται στοὺς ἐκφραστὲς τῆς ριζοσπαστικῆς πολιτικῆς στὸ ἐπίπεδο τῶν

ιδεῶν ἀλλὰ καὶ τῆς πράξης στὸν ἀγγλόφωνο κόσμο καὶ στὴν ἡπειρωτικὴ Εὐρώπη, ὅπως π.χ. στὴ Γαλλία στὴν ἐπαναστατικὴ ἐμπειρία τοῦ 1789. Ἡ ἔκδοση ὁλοκληρώνεται μὲ πραγματολογικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ σχόλια, χρήσιμα στὴν καλύτερη κατανόηση τοῦ κειμένου, καὶ ποὺ προσδίδουν ἰδιαίτερη βαρύτητα στὴ μεταφραστικὴ αὐτὴ προσπάθεια, ἡ ὁποία ἀναδεικνύεται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς ἐκδοτικῆς ἐργασίας καὶ ἐπιμέλειας.

Ρωξάνη Δ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Τ. ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΛΑΛΑ, Heidegger, *Ὁ φιλόσοφος τοῦ λόγου καὶ τῆς σιωπῆς*, Θεσ/νίκη, ἐκδ. Βάνιας, 1991, 351 σελ.

«Οἱ ταλαίπωροι Γερμανοί... δὲν ἔμαθαν ἀκόμη νὰ ἐκθέτῳ τὰς ἐννοίας των μὲ σαφήνειαν· καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἀμαθίας ἔρρευσεν ἡ κλίσις εἰς τὰ συστήματα καὶ τὰς φιλοσοφικὰς αἱρέσεις... εἶχε μέγα δίκαιον ὁ μέγας Φρειδερίκος,... νὰ λέγῃ... ὅτι ἔχουσι πάντοτε χρείας νὰ στρατηγῶνται ἀπὸ κανένα εἰς τὴν φιλοσοφίαν... εἶχον τὸ πάλαι στρατηγὸν τὸν Λεϊβνίτιον... τώρα ἔχουσι τὸν Κάντ· μετὰ ἴσως θέλουν στρατηγηθῇ ἀπ' ἄλλον, σκοτεινότερον ἀπὸ τὸν Κάντ...» (Ἄδ. Κοραῆ, *Ἀλληλογραφία*, τ. Β', 1799-1809, Ἀθήνα, Ὁμιλος Μελέτης τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, 1966, 314, ἐπ. 352). Ἄν ὁ Κάντ εἶναι σκοτεινός, εἶναι ἄραγε ὁ Heidegger σκοτεινότερος, εἶναι αὐτὸς τοῦ ὁποίου ὁ Ἄδαμ. Κοραῆς προμαντεύει τὴν παρουσίαν στὴ γερμανικὴ φιλοσοφία;

Τὸ ἐρώτημα ἀπὸ ἄλλο δρόμο ξεκινώντας, ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ χαϊντεγκεριανὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ *Εἶναι* στὸ *Εἶναι καὶ Χρόνος*, φαίνεται νὰ τὸ θέτει ἡ ἴδια ἡ Τ. Πεντζοπούλου-Βαλαλά, ἥδη στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου της: «Ἐπιτρέπουν οἱ σελίδες αὐτὲς μία πρώτη προσέγγιση στὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ *Εἶναι*; Ἴσως ὄχι. Μποροῦμε ὥστόσο νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν δυσκολία τοῦ ἐρωτήματος. *Εἶναι* ὅμως ἡ δυσκολία πραγματικὴ; Παίζει ὁ Heidegger μὲ λέξεις καὶ εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ γλώσσα μαγείας καὶ ὁ φιλόσοφος ἓνας μάγος ποὺ ἀπομιμεῖται ἀρχαϊκοὺς στοχαστές; Θὰ ἀκολουθήσουμε τὸν Jaspers, τὸν Adorno, τὸν Habermas στὴν ἄρνησή τους νὰ δεχθοῦν τὸ φιλοσοφεῖν τοῦ Heidegger, ἢ θὰ ἀκολουθήσουμε τὸν Beaufret, τὸν Gadamer, ὁ ὁποῖος... καταγράφει ὅτι τὸ *Εἶναι καὶ Χρόνος* τοῦ Heidegger ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερο φιλοσοφικὸ γεγονός μετὰ τὴν *Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος* τοῦ Hegel; (σ. 15).

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐκθέσω τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους προ-

